I stadens utkant

Svensk-romska livsberättelser och lägerplatser från 1900-talet

LOTTA FERNSTÅL & CHARLOTTE HYLTÉN-CAVALLIUS

Title: On the fringes of the city – Swedish-Roma life history narratives and camp sites from the 1900s

Abstract: *Roma people have been present in Sweden for at least 500 years. The first members of the group today known as Swedish Roma arrived in the late 1800s, and during a large part of the 1900s they were forced to a nomadic lifestyle. The purpose of this project is to highlight this part of history, in collaboration with Roma associations, focusing on camp sites and life stories during the 1900s and to incorporate this cultural heritage into Swedish public collections at the Swedish History Museum and the Institute for Language and Folklore. The project will combine ethnological interviews with archaeological excavations, and will involve questions about multiculturalism and interaction between Roma and the majority Swedes.*

Keywords: Swedish Roma, camp sites, Swedish history, minority–majority, contemporary archeology, life history narratives, collaboration, hidden heritages, interculturality.

På minnesinstitutioner i Sverige (liksom i övriga Norden) finns det mycket litet material som berättar om romers livsvillkor. Eller rättare sagt, vid de kulturhistoriska arkiven som exempelvis Nordiska museets arkiv och andra arkiv kopplade till staden Stockholms verksamhet finns det mängder av material som berättar om romer, men berättaren är oftast inte själv rom. Nästan inga romska röster alls finns dokumenterade i arkiven, och beskrivningarna av romskt liv och romska livsvillkor präglas

dessutom i många stycken av antiziganism. Begreppet antiziganism – besläktat med antisemitism – står för en essentialiserande och exkluderande föreställning om den ”konceptuelle zigenaren”, en fiktiv karaktär som projiceras på romer och resande och som baseras på kulturella, sociala och biologiska rasistiska föreställningar om gruppen (Selling 2013). Även i föremålssamlingarna vid kulturhistoriska museer ser vi samma brist. Det finns mycket få romska föremål insamlade, och här kan det finnas ett

124 mörkertal, det vill säga att föremålen inte har attribuerats som romska på grund av andra rådande kunskapsparadigm. I samlingarna vid Historiska museet i Stockholm finns inte några kända föremål alls från gruppen.

I minoriteten romer ingår grupper med olika romska identiteter, som svenska romer, resande och finska romer. Romer är en av Sveriges fem nationella minoriteter med en historia i landet som anses sträcka sig minst femhundra år tillbaka. År 2012 utsågs av regeringen som ett minnesår för dessa år av romsk närvaro i Sverige, eftersom den tidigaste kända historiska källan som nämner människor som kan ha varit romer är Stockholms stads tänkebok från 1512. Där beskrivs en grupp tillresande besökare: "... komme the tatra hith i byn, hulke som sades wara aff Klene Egiffthj land".¹ Människorna kallades alltså tattare ("tatra") och "sades vara av Lilla Egyptens land" i protokoll från stadens råd, som tänkeböcker utgörs av. De första inom gruppen som senare kom att kallas och identifiera sig som svenska romer anlände kring sekelskiftet 1900. Svensk historia är romsk historia och omvänt. Att uppmärksamma romska kulturlandskap och romers del i skapandet av kulturarv är en angelägen uppgift för både museisektorn och kulturmiljövården.

Projektet *I stadens utkant – svensk-romska livsberättelser och lägerplatser från 1900-talet* fokuserar på den senare delen av denna historia, när den romska minoriteten tydligare än förr träder fram i källorna. Det drivs i samverkan mellan Historiska museet, Mångkulturellt centrum, Stiftelsen Kulturmiljövård och kulturföreningen É Romani Glinda men samarbetar också med romer som inte verkar genom en förening. Projektet finansieras med medel från Riksantikvarieämbetets FoU-anslag 2015–16 och av Historiska museet. Lotta Fernstål och Charlotte Hyltén-Cavallius är projektledare.

Projektets uppgift är att studera spår av

svensk-romska liv och lägerplatser i och omkring storstäder under 1900-talet med utgångspunkt från Stockholm. Det berör frågor om urbanisering, landskapsutnyttjande och spatial segregering, men även interkulturalitet och skapande av kontaktzoner mellan majoritet och minoritet. Syftet är att i *samskapande med svenska romer uppmärksamma och skapa ny kunskap om denna del av Sveriges historia med fokus på lägerplatser, livsberättelser och materiell kultur samt att införliva denna osynliga del av kulturarvet i nationella samlingar*. Detta sker genom livshistoriska intervjuer, arkeologisk undersökning av en före detta lägerplats samt i viss mån arkivstudier. Föremålsfynd från utgrävningen kommer att tillföras det statliga Historiska museets samlingar och intervjuerna – livsberättelserna – kommer att arkiveras vid Institutet för språk och folkminnen, en statlig myndighet som sorterar under Kulturdepartementet.

PROJEKTINITIERING OCH MÅL

Projektet initierades av forskare inom arkeologi vid Historiska museet som snabbt sökte samarbete med romska företrädare i Stockholm. I projektets allra tidigaste idéfas sonderades alltså terrängen för om intresserade romska samverkanspartners fanns, vilket sågs som en förutsättning för projektets genomförande, och därmed kontaktades bland annat kulturföreningen É Romani Glinda. Ytterligare en förutsättning var att kombinera den arkeologiska infallsvinkeln med etnologisk kompetens, och därför söktes samtidigt samarbete även med Mångkulturellt Centrum där forskare inom etnologi är verksamma. Utöver samtal om projektets innehåll genomfördes inledningsvis en exkursion med representanter från Historiska museet och Mångkulturellt Centrum tillsammans med tre romska män i

Fig. 1. På exkursion till före detta lägerplatser kring Stockholm, 23 september 2013. Foto: Lotta Fernstål.

olika åldrar, som utifrån sina erfarenheter hade valt ut ett tiotal platser för tidigare läger (fig. 1). Alla platser vi blev visade låg i utkanten av Stockholm (jfr Persson, E. 2014), vilket bidrog till projektets namn *I stadens utkant*. En av dessa platser har sedan efter diskussioner, ytterligare besök på flera av platserna samt kart- och arkivstudier valts ut för den arkeologiska undersökningen. Vid den slutliga formeringen av projektgruppen uppkom även behov av att samarbeta med erfaren fältarkeolog, och därmed söktes samverkan också med Stiftelsen Kulturmiljövård.

I projektets mål ingår en nära samverkan

med civilsamhället, och särskilt med romska företrädare. Vi strävar efter att i processens alla delar involvera romer som är intresserade av samarbete, till exempel genom att föreslå och nå människor att intervjua, välja plats för utgrävningen, bidra till hur den arkeologiska undersökningen ska läggas upp utifrån erfarenheter av platsen, vilka mediakontakter som bör tas, vilka frågor som är viktiga att finna svar på om livet i ett läger och hur det arkeologiska material som framkommer kan tolkas. Genom samverkan vill vi undvika att som representanter för majoritetsbefolkningen och offentliga institutioner skriva en minoritetgrupps

126 historia (vilket har skett så många gånger förr för minoriteter och ursprungsbefolkningar, se t.ex. Atalay 2012, Matsuda & Okamura 2012, Watkins 2012, Atalay *et al.* 2014). Via inflytande i projektet och dess innehåll vill vi skapa engagemang, sprida kunskap och åstadkomma en historieskrivning som är relevant för många människor.

Projektet har också som mål att genomgående arbeta med ett landskapsperspektiv som syftar till att synliggöra och aktivera dolda platser relaterade till svensk-romsk historia. Även om flera framför allt översiktliga arbeten har gjorts inom kulturarvssektorn gällande romers platser (se Martins Holmberg 2014), så har dessa inte tidigare varit fokus för arkeologiska och etnologiska undersökningar (till skillnad från permanenta resandebebyggelser såsom Snarsmon i Bullarebygden, norra Bohuslän, och Krämarstan i Finnerödja, Västergötland. Se Andersson 2008, Sannerstedt 2011). Därmed blir det en viktig uppgift att utveckla metoder att arbeta med sådana platser, både arkeologiskt och etnologiskt.

Projektet rör sig i huvudsak inom tre teoretiska fält: kritiska perspektiv på historieskrivning och kulturarvsskapande (jfr White 1981, Kirshenblatt-Gimblett 1998), materialitetsstudier (t.ex. Glassie 1999, Miller 2005) och narrativforskning med fokus på livshistoriskt berättande (Stahl 1989, Nylund Skog 2008, 2012, Marander-Eklund & Östman 2011). Spåren av romsk historia och romsk närvaro är få inte bara inom kulturarvsinstitutionerna utan även i kulturlandskapet; bland de miljöer som identifierats som historiskt värdefulla är den romska närvaron i princip osynlig och utgör ett dolt kulturarv. Vad som ses som ett kulturarv är resultatet av en urvalsprocess, en kulturarvspolitik, som görs av vissa institutioner och positioner som har tilldelats eller tillskansat sig makten att utse nationella kul-

turarv (Turtinen 2006, Ronström 2008). I artikeln "Between memory and history. Les lieux de mémoire" diskuterar Pierre Nora relationen mellan minne och historia och möjligheterna att skapa mer komplexa berättelser om olika platser (1989). Nora skiljer mellan *lieux de mémoire*, minnesplatser, och *milieux de mémoire*, minnesmiljöer och menar att minnesplatserna är del av den offentliga historien medan minnesmiljöerna är mer relaterade till personliga erfarenheter och minnen knutna till specifika platser. Genom att genomföra arkeologiska utgrävningar av svensk-romska före detta lägerplatser, att göra livshistoriska intervjuer med romer som har erfarenhet av lägerliv och att samla in berättelser som emanerar ur mötet med materialiteten är vår målsättning att "sam-skriva" svensk-romsk historia och att omladda och att föra samman dessa minnesmiljöer med de minnesplatser som redan är en del av det offentliga kulturarvet.

OLIKA FORMER AV KÄLLMATERIAL

I projektet arbetar vi med flera olika slags källmaterial: dels befintliga material, dels material som produceras inom projektet. *Befintliga material* är till exempel arkivmaterial vid bland annat Nordiska museet och Riksarkivet, pressklipp, radio- och tv-reportage,² samt självbiografier om att leva i svensk-romska läger (t.ex. Taikon 1963, Caldaras 2002). I samtliga dessa material söker vi särskilt efter romska röster.

Källmaterial *inom projektet* produceras genom arkeologi och etnologi. Arkeologiska metoder innebär bland annat kartstudier och inventeringar i landskapet för att lokalisera före detta lägerplatser och relatera dem till sina samtida och nutida omgivningar samt utgrävning. Etnologiska metoder är framför allt livshistoriska intervjuer med människor med

- Personliga uppgifter
- Barndom och uppväxt
- Bostad och boende
- Skolgång och utbildning
- Fritid / aktiviteter
- Platser i staden
- Vänner / umgänge
- Traditioner och fest
- Religion och tro
- Identitet och språk
- Majoritetssamhälle, samverkan, fördomar och förtryck
- Arbete och försörjning
- Hälsa och sjukdom
- Minnen, fotografier, berättelser, teckningar, sånger
- **Viktig kunskap att förmedla vidare**

Fig. 2. Teman i intervjuguiden som används inom projektet. Figur: Charlotte Hyltén-Cavallius.

egna erfarenheter av lägerplatser samt deras släktingar, etnografi, samtal och visuell dokumentation för att fånga upp ytterligare erfarenheter, kunskaper och relevanta frågeställningar. Arkeologiskt och etnologiskt arbete pågår alltså parallellt men kommer också mötas i tid och rum vid utgrävningen. Den kunskap som olika material och metoder skapar delas kontinuerligt inom projektet och kommer knytas samman i projektets publikationer och andra resultat. Utöver att kombinera arkeologi och etnologi strävar vi, som nämnts, efter att i alla delar involvera romer som är intresserade av medverkan och samarbete.

De livshistoriska intervjuerna kommer att genomföras vid minst två tillfällen med samma person. Dels för att den intervjuade ska kunna få tid att reflektera över vad som sagts och om det finns något att tillägga, ta bort, förändra eller fördjupa. Dels för att intervjuaren ska kun-

na transkribera den inspelade intervjun och på så vis påbörja en analys och lokalisera centrala passager och narrativa strukturer i berättelsen. Intervjun tar utgångspunkt i en tematisk intervjuguide och arbetar med öppna frågor (se fig. 2). Efter projektets slut ska de inspelade intervjuerna arkiveras i Institutet för språk och folkminnens arkiv. Makten över berättelsen ska dock ligga hos den som har berättat och därför är den med och bestämmer vad ur intervjuerna som i slutänden arkiveras.

Berättelserna kommer att analyseras med kvalitativ narrativ metod som har utvecklats inom folkloristisk forskning i Europa och USA. Den narrativa analysen kommer att fokusera på olika aspekter av de narrativa formerna och dess struktur, talkonventioner och referentialitet i berättelserna (Denzin 1989, Tarkka 1993, Smith & Watson 2001, Johansson 2005). Vi söker efter de små personliga erfarenhetsberättelserna, mikro-narrativer, inom den större livshistoriska berättelsens ram (Stahl 1989, Marander-Eklund & Östman 2011). I Michail Bachtins anda närmar vi oss och vill förstå livsberättelserna inte bara i deras samtida kontext utan även som en dialog med historiska erfarenheter (Bachtin 1991/1997).

Dessa personliga erfarenhetsberättelser kommer att sättas i dialog med arkivmaterial som har skapats under de senaste hundra åren samt resultatet från utgrävningen. Arkivmaterialet är rikt och omfattande och finns bland annat vid Nordiska museet. Delar av det har samlats in genom frågelistor, genom vilka meddelare ombads att sända in skrivna vittnesmål och minnen, och i dessa texter finns en del erfarenheter av att möta och interagera med romer. Det här materialet kommer att tolkas och läsas i Carlo Ginzburgs anda, det vill säga i avsikt att söka finna sprickor i det antiziganistiska ramverket (Ginzburg 1998). Frågan är: finns det några spår av romska röster i arkivet?

Arkeologiska utgrävningar medför att platser lär kännas mer intimt; att vistas på och interagera med en plats och dess materialitet aktiverar den och möjliggör minnen och berättelser att ta form (jfr t.ex. Burström 2007, Svanberg & Wahlgren 2007, Persson, M. 2014). Den plats som har valts för utgrävning ligger vid Flatenvägen i Skarpnäck utanför Stockholm, alldeles i utkanten av ett naturreservat och inte långt från det populära Flatenbadet. Lägret vid Flatenvägen var, tillsammans med Ekstubben och Hammarbyttäppan, en av tre platser som Stockholms stad iordningställde i slutet av 1950-talet och dit de svenska romer i kommunen som ännu inte fått bostad fick flytta. Romerna erkändes av socialministern Gunnar Sträng som svenska medborgare 1952, och därmed erkändes även deras rätt till bostad och skola (t.ex. Ohlsson al Fakir 2015:6). Det kom dock att ta ytterligare ett drygt decennium innan alla fått möjlighet att flytta in i permanenta bostäder.

Vid Flatenvägen och i Ekstubben utgjordes boendet av bland annat vagnar och tält av plywood med tältduk som tak, medan romerna i Hammarbyttäppan fick flytta in i stugor som tidigare fungerat som nödbostäder och som ansågs vara otjänliga redan då romerna flyttade in.³ Platserna var tänkta som genomgångsläger/-bostäder inför att få dugliga bostäder, vilket för de sista i lägren inte skedde förrän 1964. Från att romer tidigare levde ett kringresande liv där de ofta inte fick stanna mer än några veckor upp till några månader på en plats, blev de nu inordnade i ett slags permanent lägerliv på platser som av romer själva kallats både getto och reservat (av Rosa Taikon i Sörbring 2015, samt av anonym person i intervju inom *I stadens utkant* 2015). Även i arkivmaterial från Stockholm stad kallas platserna för slum⁴ (se även Takman 1966:30). Genom att välja denna plats att fokusera särskilt på, från en mellan-

fas i bostadssituationens historia, har projektet även möjlighet att på ett naturligt sätt fånga in både kunskaper om och erfarenheter från det kringresande livet före denna mellanfas och från tiden då romer fick bostäder och livet förändrades drastiskt på många sätt.

Den arkeologiska utgrävningen sker i två steg med en inledande, sonderande undersökning hösten 2015 och en lite mer omfattande våren 2016. Detta ger oss möjlighet att varsamt närma oss platsen och människorna som har bott där samt att vid det första tillfället skapa ytterligare kontakter än dem vi redan har och eventuellt kunna inleda samarbeten med fler intressenter som vill samverka kring exempelvis inriktning, frågeställningar, undersökning och tolkningar – helt enkelt att få in fler personer och perspektiv i projektet. En svensk-romsk lägerplats har tidigare aldrig undersökts arkeologiskt (romska lägerplatser har ej uppmärksamats arkeologiskt i särskilt hög grad i andra delar av världen heller, se Bánffy 2013). Detta innebär att vi behöver pröva både arkeologiska metoder och att kombinera olika källmaterial för att förstå platsen samt utveckla hur vi kombinerar att arbeta med både arkeologiska och etnografiska metoder under undersökningens gång. Det handlar mycket om att genom platsen skapa möjlighet till samtal, minnen och kunskapsutbyte och att återaktivera den här typen av plats i landskapet. Här kan vi framhålla att makten över hur kunskap produceras genom arkeologi kanske inte främst ligger i själva grävmomentet, även om att undersöka platsen tillsammans kan vara en bra ingång till samtal, diskussion och kunskapsproduktion. Det är ganska populärt att pröva på att gräva med arkeologer och att på så vis delta i "framtagandet" av historien, men i det här fallet kanske det mest respektfulla mot dem som har levt på platsen inte är att arbeta på det sättet. Därför arbetar vi ganska begränsat med

Fig. 3. För att närma oss före detta lägerplatser har vi använt olika slags källmaterial som till exempel kartor, film/TV, arkivhandlingar, tidningsklipp och litteratur. Men särskilt viktiga har besök på platserna varit, tillsammans med personer med erfarenheter från och kunskaper om lägren. Här ritas och förklarar en av de personer som bott i lägret vid Flatenvägen hur lägret var strukturerat och vilka som bodde i vilka vagnar. Bakgrunden till just det här besöket var att vi ville få bättre grepp om platsen för att närma oss den arkeologiskt. Men när vi väl var där kom samtalet minst lika mycket att kretsa kring berättelser, minnen och frågor om hur det var att leva där. Inte minst berättades det om Henrys raggarfik som låg i närheten och att man gick dit och spelade musik i jukeboxen. Foto: Marco Alí, 26 mars 2015.

antalet personer som deltar i själva utgrävandet, men mer inkluderande i att skapa inflytande över vilken historia som produceras genom möjlighet att påverka val av frågor, vilka aspekter av platsen som fokus läggs på och vilka tolkningar som görs. Inte minst sker detta genom att kombinera arkeologi och etnologi med intervjuer av människor som besöker platsen.

Utgrävningen ger oss möjlighet att bidra med fyndmaterial till Historiska museet och därmed inleda en romsk representation i sam-

lingarna. Ting och andra arkeologiska spår efter platsens materiella kultur är möjliga bärare av och generatorer för minnen och berättelser. På platsen kommer både arkeologer och etnologer finnas under utgrävningstiden för att tillsammans med besökarna bygga kunskap. Till utgrävningen bjuder vi särskilt in människor som har erfarenhet av att ha bott där eller i andra läger, samt grupper som vi tillsammans med romska företrädare har identifierat som särskilt intressanta att inleda ett fördjupat sam-

130 arbete med. Vi samarbetar också med romer med erfarenhet av platsen före, under och efter grävningen för att försöka förstå platsen och livet där, samt för att tolka spåren från den.

RESULTAT

Genom utgrävning, livsberättelser och arkivmaterial söker vi teckna en bild av och förstå svensk-romsk historia med utgångspunkt i landskap och platser samt människors berättelser och erfarenheter – inte minst hur interaktionen mellan minoritet och majoritet har sett ut. Hur den svensk-romska minoriteten samverkat och förändrats med majoritetssamhället är inte klarlagt, inte heller hur majoriteten påverkades. Här använder vi Michel de Certeaus begreppspar taktik och strategi för att fånga och förstå förhandlingar (ibland konfliktfyllda och ibland samspel) mellan minoritet och majoritet (de Certeau 1984). Individer och institutioner verkar inom specifika historiska och institutionella villkor som både möjliggör och begränsar. De Certeau talar om taktiker, de vardagliga praktiker som vi både utnyttjar och begränsas av, och de strategier som makten genererar. Strategier är de villkor vi inte kan påverka, som existerar i fastlagda rutiner och institutionella villkor. Utgångspunkten är att kultur och identitet skapas genom förhandling och utifrån ekonomiska och sociala förutsättningar. Möten mellan grupper av olika identiteter och traditioner har alltid skett, liksom påverkan i olika grad.

Resultaten från projektet kommer att förvaras, presenteras och spridas på flera vis. Föremålen som införlivas i Historiska museets samlingar ska tillgängliggöras digitalt, och kunskap från projektet ska även bidra till en förstärkning av Historiska museets utställning *Sveriges historia*, där denna del av historien saknas. Transkriptionerna av intervjuer kan

komma att arkiveras även i andra relevanta arkiv än Institutet för språk och folkminnen. Från den arkeologiska undersökningen kommer en arkeologisk rapport skrivas, vilken, liksom projektet som helhet, kommer arkiveras på Antikvarisk-Topografiska Arkivet (centralt arkiv för Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer). Projektet arbetar också för att kunna bidra med kunskap om och berättelser från lägerplatser till skyltverksamhet eller annan typ av uppmärkning av platser eftersom det är viktigt med en aktivering av platser i landskapet. Vi ska även publicera en populärt hållen bok där kunskapen från projektets delar vävs samman till en helhet.

Vetenskapliga artiklar kommer framför allt att fokusera metodutveckling, bland annat att arbeta med samverkan mellan arkeologi och etnologi. Men som Ingrid Martins Holmberg skriver (2014:14):

Med fokus på *plats* kan öppna frågor ställas och komplexa förhållanden speglas; plats utgör således en produktiv utgångspunkt för inkludering – både då och nu. Det handlar inte bara om addering av en romsk historia – det handlar om att anlägga ett pluralistiskt perspektiv på den svenska historien, och i förlängningen om att i normkritisk anda syna både sig själv och de maktstrukturer som inkluderar och exkluderar individer och grupper.

Minst lika viktig är metodutvecklingen i att arbeta med denna del av historien, dessa slags platser och hur det kan göras i samverkan med etnologer, arkeologer och romer.

NOTER

1. "Den första uppgiften om romer i Sverige ur Stockholms tänkebok 1512", *Stockholmskällan*, Stockholms stadsarkiv <http://www.stockholmskallan.se/Soksida/Post/?nid=27743> (hämtad 25 juni 2015).

2. T.ex. SVT:s reportage *Vagabond eller vanlig människa?* från 1963, av Roland Hjelte och Karl-Axel Sjöblom, med bl.a. medverkande Oskar Columbus, Axel Bessik och Olga Bessik.
3. T.ex. brev från socialdirektör Helge Dahlström till Ivar Ahlgren, avdelningsdirektör på fastighetsförvaltningsavdelningen, 14 mars 1959. Stockholms stadsarkiv, Zigenarsektionen, F 3e.1.
4. "Tjänsteutlåtande beträffande zigenarnas bostadsförhållanden vid lägerplatserna Ekstubben och Skarpnäck", Knut Alin, t.f. stadsläkare, 15 januari 1963. Stockholms stadsarkiv, Zigenarsektionen, F 3e.1.

LITTERATUR

- Andersson, Bodil (red.) 2008. *Snarsmon – resandebyn där vägar möts*. Uddevalla: Bohusläns museums förlag.
- Atalay, Sonya 2012. *Community-based Archaeology. Research with, by and for Indigenous and Local Communities*. Berkely: University of California Press.
- Atalay, Sonya et al. 2014. "Transforming archaeology." I Sonya Atalay et al. (red.). *Transforming Archaeology. Activist Practices and Prospects*. Walnut Creek: Left Coast Press, 7–28.
- Bachtin, Michail 1991/1997. *Det dialogiska ordet*. Gråbo: Anthropolos.
- Bánffy, Eszter 2013. "The nonexisting Roma archaeology and nonexisting Roma archaeologists." I Peter F. Biehl & Christopher Prescott (red.). *Heritage in the Context of Globalization. Europe and the Americas*. New York: Springer, 77–83.
- Burström, Mats. 2007. *Samtidsarkeologi. Introduktion till ett forskningsfält*. Lund: Studentlitteratur.
- Caldaras, Hans 2002. *I betraktarens ögon*. Stockholm: Prisma.
- de Certeau, Michel 1984. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Denzin, Norman K. 1989. *Interpretive Biography*. Newbury Park: Sage.
- Ginzburg, Carlo 1998. *Ledtrådar. Essäer om konst, förbjuden kunskap och dold historia*. Stockholm: Häften för kritiska studier.
- Glassie, Henry 1999. *Material Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara 1998. *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*. Berkeley: University of California Press.
- Johansson, Anna 2005. *Narrativ teori och metod. Med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Marander-Eklund, Lena & Ann-Catrin Östman (red.) 2011. *Biografiska betydelser. Norm och erfarenhet i levnadsberättelser*. Möklinta: Gidlund.
- Martins Holmberg, Ingrid (red.) 2014. *Vägsälens kulturarv – kulturarv vid vägsäl. Om att skapa plats för romer och resande i kulturarvet*. Göteborg, Stockholm: Makadam.
- Matsuda, Akira & Katsuyuki Okamura (red.) 2012. *New Perspectives in Global Public Archaeology*. New York: Springer.
- Miller, Daniel (red.) 2005. *Materiality*. Durham: Duke University Press.
- Nora, Pierre 1989. "Between memory and history. *Les lieux de mémoire*." *Representations*, 26, Special Issue Memory and Counter-Memory, 7–24.
- Nylund Skog, Susanne 2008. "In Persia I was called The Blonde." "An attempt to analyse how a Jewess practices whiteness." I Annika Olsson (red.). *Thinking with Beverly Skeggs*. Stockholm: Stockholms universitet, Centrum för genusstudier, 65–73.
- Nylund Skog, Susanne 2012. *Livets vägar. Svenska judinnors berättelser om förskingring, förintelse, förtryck och frihet*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutet för språk och folkminnen.
- Ohlsson al Fakir, Ida 2015. *Nya rum för socialt medborgarskap. Om vetenskap och politik i "Zigenarundersökningen" – en socialmedicinsk studie av svenska romer 1962–1965*. Växjö: Linnaeus University Press.
- Persson, Erika 2014. "Svenska romers platser i Göteborg 1890–1960 – en pilotstudie." I Ingrid

- Martins Holmberg (red.). *Vägsälens kulturarv – kulturarv vid vägsäl. Göteborg, Stockholm: Makadam, 28–77.*
- Persson, Maria 2014. *Minnen från vår samtid. Arkeologi, materialitet och samtidshistoria.* Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för historiska studier.
- Ronström, Owe 2008. *Kulturarvspolitik. Visby, från sliten småstad till medeltidsikon.* Stockholm: Carlsson.
- Sannerstedt, Helen 2011. *Krämarstan – plats och berättelse.* Örebro: Örebro läns museum och Länsstyrelsen Örebro län.
- Selling, Jan 2013. *Svensk antiziganism. Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar.* Limhamn: Sekel.
- Smith, Sidonie & Julia Watson 2001. *Reading Autobiography. A guide for Interpreting Life Narratives.* Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Stahl, Sandra Dolby 1989. *Literary Folkloristics and the Personal Narrative.* Bloomington: Indiana University Press.
- Svanberg, Fredrik & Katty H. Wahlgren 2007. *Publik arkeologi.* Lund, Stockholm: Nordic Academic Press och Statens historiska museum.
- Sörbring, Karin 2015. "Taikon: 'Skrek 'jävla zigenare' efter oss.'" *Expressen* 8 april.
- Taikon, Katarina 1963. *Zigenerska.* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Takman, John 1966. "Zigenarna i det svenska samhället." *Sociala meddelanden*, 3–4, 5–75.
- Tarkka, Lotte 1993. "Intertextuality, rhetorics and the interpretation of oral poetry. The case of archived orality." I Pertti J. Anttonen & Reimund Kvideland (red.). *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries.* Åbo: Nordic Institute of Folklore, 165–193.
- Turtinen, Jan 2006. *Världsarvets villkor. Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik.* Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Watkins, Joe 2012. "Public archaeology and indigenous archaeology. Intersections and divergences from a Native American perspective." I Robin Skeates et al. (red.). *The Oxford Handbook of Public Archaeology.* Oxford: Oxford University Press, 659–672.
- White, Hayden 1981. "The value of narrativity in the representation of reality." I William John Thomas Mitchell (red.). *On Narrative.* Chicago: University of Chicago Press, 1–23.
- Lotta Fernstål, fil.dr, 1:e antikvarie
Projektledare för I stadens utkant
lotta.fernstal@historiska.se*
- Historiska museet
Box 5428
SE-114 84 Stockholm, Sverige*
- Charlotte Hyltén-Cavallius,
fil.dr, forskare minoriteter
Projektledare för I stadens utkant
charlotte.hylten-cavallius@sprakochfolk-
minnen.se*
- Institutet för språk och folkminnen
Dialekt- och folkminnesarkivet
i Uppsala (DFU)
Box 135
SE-751 04 Uppsala, Sverige*